

AMAIURTIK SARTAGUDARA, ANOETATIK BARRENA

Memoria historikoa zertan den XXI mendeko Euskal Herrian

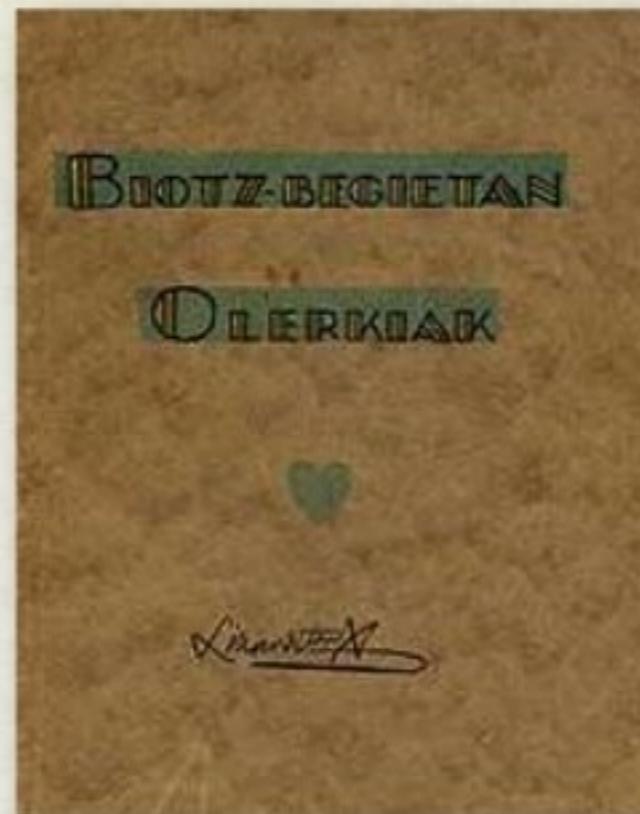
I. “USTU EZIN ZAN GANBARA...”

(...) salan ez daukat ezer askorik,
iya ustu zait ganbara (...)
(Txirrita, 1936)

Asaba zarren baratza,
untzadun ormek esia,
eguzkiak len maitea...
Otzaldi zoro baten itzuli,
yoka nagokik atea (...)

Aren gerizak erri-baratzak
ezin-hilkor egin ditu”.
(Xabier Lizardi, 1932)

—Azken oyuaz
Zuharriko Koldoari

Goiz eder onetan yrati? bear nabe?
Ezin da berro beltso hilek gosokoan hauketa?
Ez hauzta? Leyore begida Intzabar!

Sorbei-baxu a耶ekotz hañoi-otsitzela:
go egezkia-egak odel-lapur dodez
Judea-goloz beltzak odoiez deku hauzka
ezten bin autzen beretan quedar.
Ostea degi ofelkentzi lurahari!
bera batzen onik ezteukotudik.

Bene, Jeun alkue, oreig htañinozu?
Bilbotz baten ahiztez lotutu naukotzu
bretzen n gauzian heurre Abertzale?
Arrondegia deniztut arnia-a-ols larrion.
Izkizu-terrikoa dizeñe bizian
igondi go hielan Eriots berrokit.
Berriengade dira zehengengo alzak!
Arte adaritzu bet baber-lakil belli
neure geriztelan erriots-zauria!
Ez aritzu degintzat etxien etxen!
Zauritzat edo miltzak bidaiantsemekib
ixunri deideko bizitz-ikatuiz!
Aufe istal beti odol-patosakib!
Joso eta eder gizonen kopeten
aberritza-opezko erriots-mosuak!
Zauritzu oteko kuztio mendietan
ezin zek zebet ditu esku argitua.
Orriko jausi noldin!

Edu begi onie lejo liruertuan
bilbotz bero beritei gizturengarria;
eskua zerbait onenak biltzuzaldu badiz
eutsi zagi lehorrak i Kurindagoa.
ez hauzta-atzak otsikoa bizaraz!
Antxekoa makur zalte oiburu gurena,
ez zuve far amaren besarte gosoko.
Ela e zinei maiteo kentzi lehukera!
Sioz lejo prezioezko hortzamendi.
Skeropetrause sort-beki gogoaen.

Jeunea errotz du, dura, emozkatzel.
Bilbotz deniztut iki lejoxaren ura.
Nekazarium deuna bieti egiazduz
zaindu neidot, ba errotzak lehak.
Zerjuria ogen bakaraztudenean
peli az kultuen. Eguna mundu epe
guden jausia nadiek zuzen leheng alde,
ez ormai elkar gorze dekoratzen.

Ela baki druna sortukadaqean
neurpaztuz uhalde besteteneko begi;
erri zintzoen lagundu bidean
obi bakar-kate.

Banauaren buikaldu
proinza lu azen maitasun-ikatza.
Kistorren qurutzak, berroko diakutak
Josu-req pedro bestiarik zaintzak
Ez zintzulo-ontzak zaindu dagi gure
izintzanean alfa, leginkoenen eta.

Lirikagakate.
Lauaxeta

Goiz eder onetan erail bear nabe (...)

erri zintzo onenak zaindu dagiala
il gintzanen atsa, il gintzanen aala.

(Lauaxeta, 1937)

I.... HUSTEN ARI AL DA?

- ✖ ... pero, mi abuela... ¿qué va a saber de historia?
- ✖ nire aitona-amonen historia, historia al da?
- ✖ ta nire aittonak ze kontauko dit? ¡Qué rayada!
- ✖ Ta uste'zu nere aitari hau importako zaiola?

<http://memoriesatschool.aranzadi-zientziak.org>

SEM@S
Sharing European Memories
at school

**Memoria historikoaren
lanketa ikasgelan**

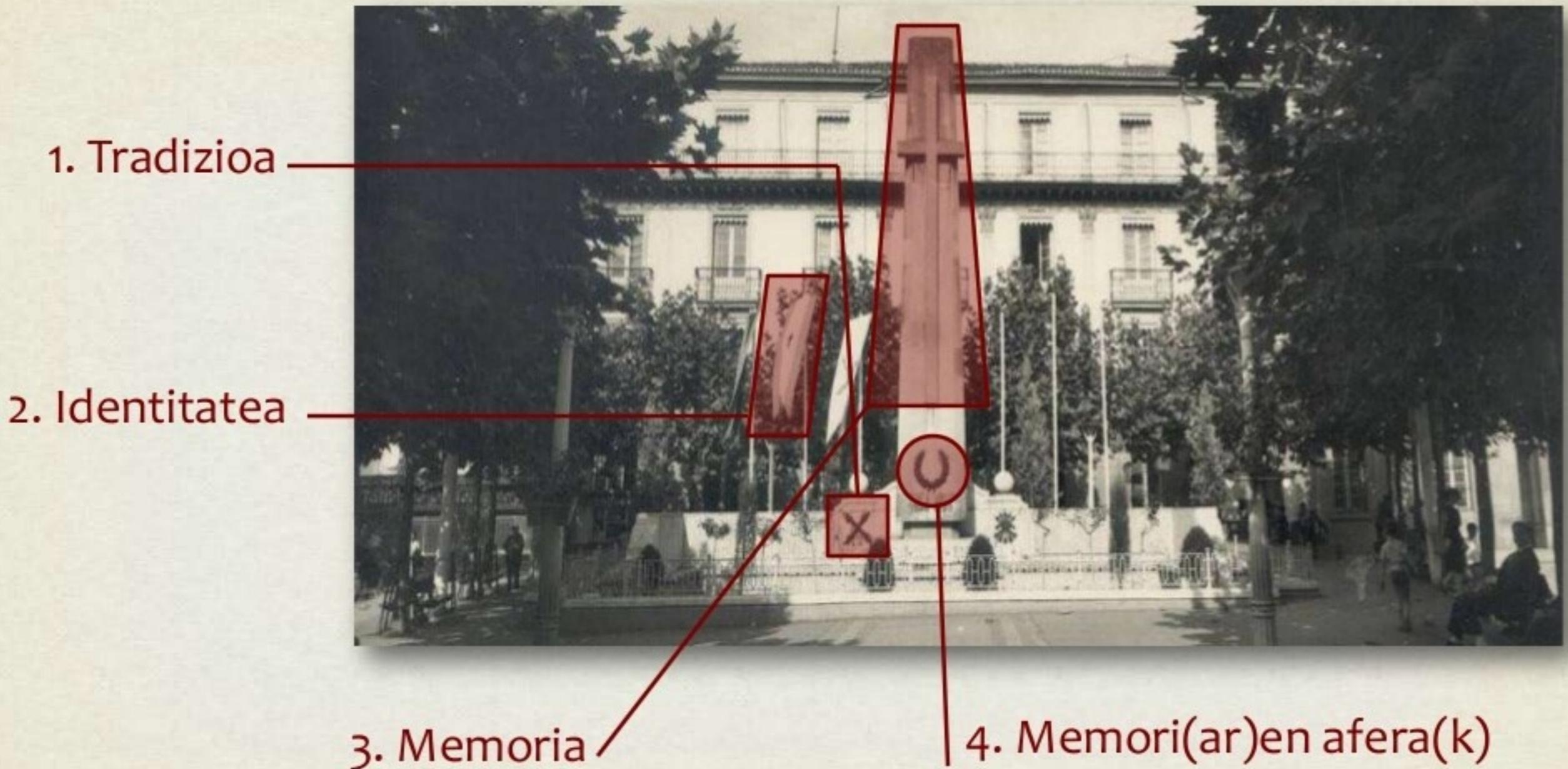
Sekuentzia didaktikoa eta
implementaziorako gida

II. BEROTZEN HASTEKO...

Zeintzuk hitzekin eta
irudiekin erlazionatzen
duzu memoria
historikoa hitza?

III. BIDE ORRIA (I)

[Espainiako Gerra Zibilean matxinatutako]
Erorien Omenezko Monumentua (Tolosa, 1939)

III. BIDE ORRIA (II)

1. IRAGANAREN GURTZA / MEMORIAREN DENBORALDIA

modernizazioko etorkizunalditik...

... postmodernismoko iraganaldira

- Kultur ondarearen balioan jartze ugariak
- Oroitzapen-ospakizunak
- Genealogien interesak
- Jatorri eta sustraien bilaketak
- Jendearen biografiak
- Argazki zaharrak
- Tradizioen (berr)eskuratzeak eta (berr)asmatzeak
- Dena globalago/azkarrago aldatzen ari den honetan gure buruak
espazioan/denboran kokatu nahia (iraganarekin zubiak eraikiz)

2. TRADIZIOAREN DEFINIZIO TRADIZIONALA

“jarduera multzo bat, orokorrean arau irekiez edo tazitoki onartutakoez zuzendua eta **izaera erritual eta sinbolikoa duena; zeinaren helburua barten balio eta portaera arauak errepikapenez irakastea; eta berekin ekartzen duen iraganarekin segida”**

(Hobsbawm eta Ranger, 1999)

Elkarreraginean dauden hiru tipologia:

- **Talde kohesioa** berbatu eta sinbolizatzen dutenak: mutxikoak
- Instituzioa, estatusa edo **autoritatea** ezarri edo **legitimatzeko** dituztenak: **hauteskundeak**
- Sinesmenak, **baloreak** edo ohizko jokaerak **gizarteratzeko** helburu dutenak: san joan sua

(Hobsbawm, Connerton, Shils, Lowenthal)

3. IDENTITATE NAZIONALEN ERAIKUNTZA TRADIZIO BERRI(TU)EN BITARTEZ (I)

- Tradizioak historia erabili du legitimatzaile eta taldearen kohesio bezala
- Instituzio politikoak, ideologi desberdinak... ere historiaren jarraipena asmatzen dute sinbolo berrien bidez
- Asmaturiko tradizio berri-berriak, antzinekoak bailiran transmititu direnak (Eskoziako kilt-a, euskal baserria...).
- Ereserki nazionalak
 - Tradizio asmatuak
 - Behin eta berriz errepikatuak
 - Iraganeko balioak oroitarazi
 - Balioak eta jokabide arauak irakatsi
 - Errituala
 - Adb. Marseillesa

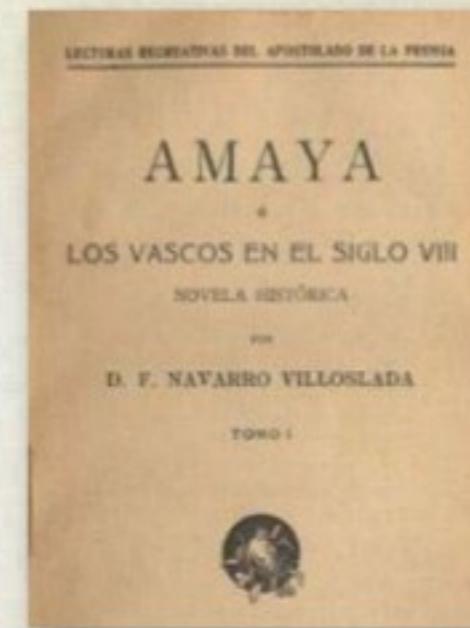
3. IDENTITATE NAZIONALEN ERAIKUNTZA TRADIZIO BERRI(TU)EN BITARTEZ (II)

- 1871ko Alemania (gerra franko-prusiarren ondoren) definiziorik/unitate politikorik gabea)
- Erreferentzia anitzak: mitologia / folklore (alemaniako haritzak, Federiko Bizgorri enperadorea)
- Gu / besteak: etsaien sorrera (barne kohesioa)

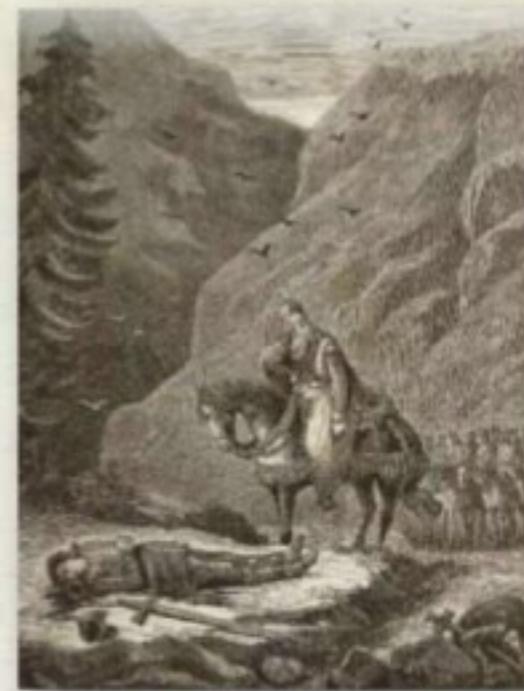
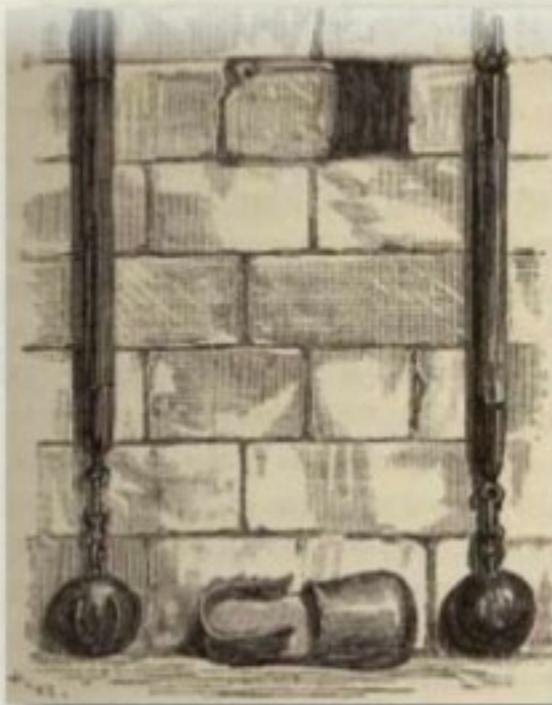
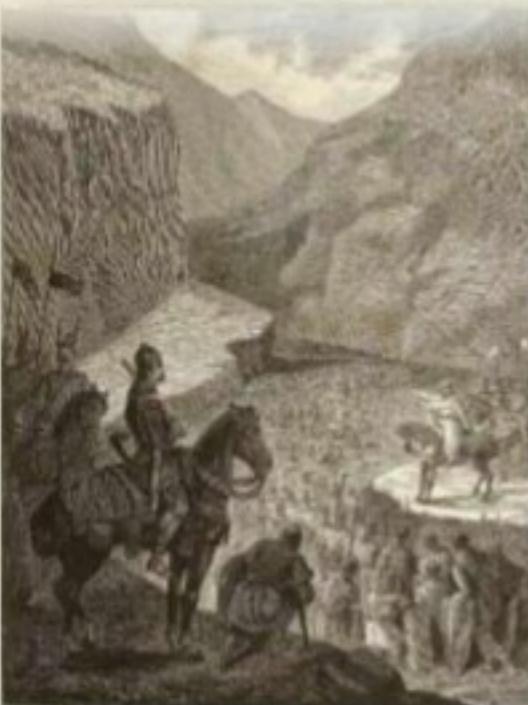

3. IDENTITATE NAZIONALEN ERAIKUNTZA TRADIZIO BERRI(TU)EN BITARTEZ (III)

- XIXm nazionalismoen sorreran mito historiko erromantizistak / ad hoc historia nazionala
- Arkadia alai eta berdintasunezkoia
- Aintzinako independentzia gerraz osatua (erromatarra / espanyiarra...):
- Aberkide loriatsuak, aberriaren martiriak
 - Mitologia izakiak: Jaun Zuria, Lekobide...
 - Fikziozkoak: Pedro Mari, Libe, Aitor

3.1. EUSKAL ABERRI IMAGINATUA (I): Orreaga eta Altabizkarreko kantua (1834)

“Heldu dira! Heldu dira! Zer lantzazko sasia!
Nola zer nahi kolorezko banderak heien erdian agertzen diren!
Zer zimiztak atheratzen diren heien armetarik!”

“Oihu bat aditua izan da
Eskualdunen mendien artetik
Eta etxeko jaunak, bere
atearen aitzinean xutik,
Ideki tu beharriak eta erran du:
Nor da hor? Zer nai dautet?”.

Garay de Monglave (1834), Journal de l’Institut Historique

ALTABIÇAREN ÇANTUA.

Oihbat aitzia içanda
Eskualdunen mendien artetik;
Eta etcheeo-jauna (1), bere ataren aitzinean eboste,
Idekitu beharriac, eta erranda : nor da hor? Cer nahi dantet?
Eta chacurra bero nazaren oinetan lo çaguena,
Altchatuda, eta carasiz Altabiçaren inguruise beteditu.

Ibenetarene lephanan herabostea agertzen da;
Heribidende, arrhekao wker eta escuin istozendimielarik.
Horida urruñide helduden armadabaten burromaa.
Mendiien capetetaric guriec erepuesta emandiote.
Bere tantes seintzia adiasante:
Eta etcheeo-jaunak bere dardac okorochentzu.

Heldudira! heldudira! Cer lantzenko sasia!
Nola cornahi coloresco banderac hoiien uredian agertzen direa!
Cer simistac atheratendiren hoiien armetario!
Cenbat dira? Haurs, condaitçao ongi!
Bat, biia, hirur, laü, bortz, sei, zatzpi, zortzi, bederatzi, hamar, ha
Hamahirur, hamalaü, hamabortz, hamasei, hamazazpi, hemecortzi, h

3.1. EUSKAL ABERRI IMAGINATUA (II): Erromatarrak barduloak menderatu ezin (1866)

162

BERTSOLARIYA

ERREZIL DA ERROMAKO BATALLAK

XENPELAREK JARRIYAK

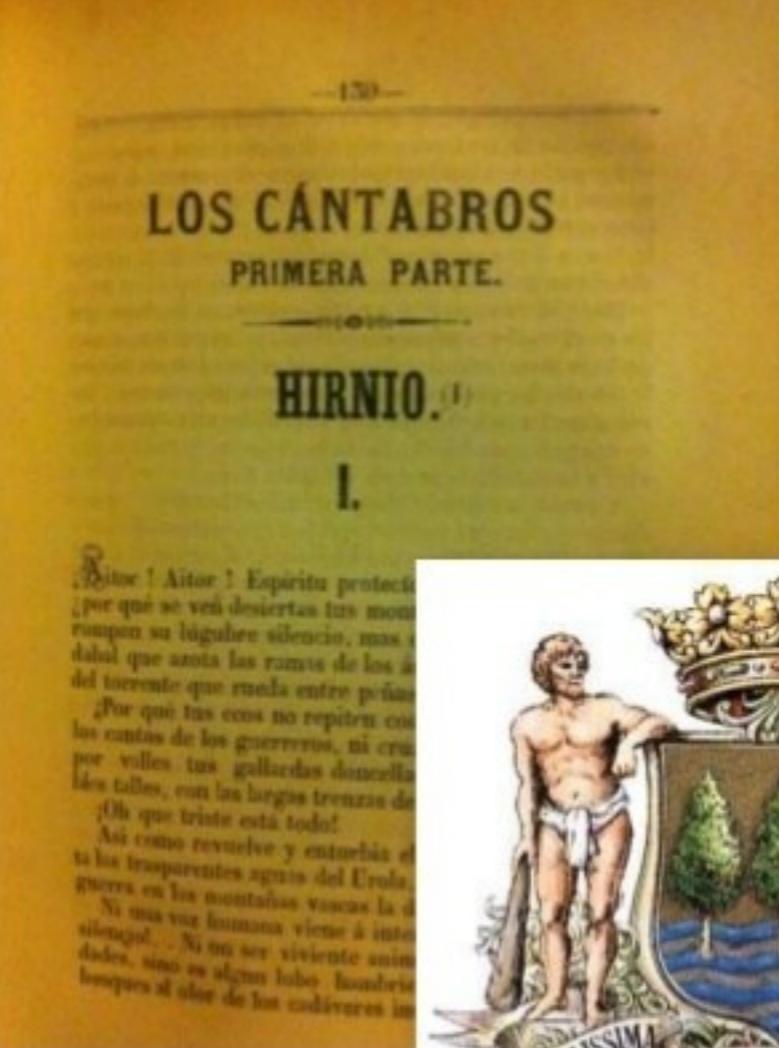
Ogei eta sei bat urtez
Jesus bañon lenagotik
etsai gogorrak etorri ziran
gure kontra Erromatik;
bildur sundirik ustez elzuten
hada izango gogotik,
asmo galdeok aldebees irten
egiñ alegría gotik
euskaldunak garnilariak
len, oraiñ eta beti.

Goguan gorde litekeana
da seme oziyen esana
erromatarrak or datozkigu
peleatzeria gugana,
aldan guztiya biribillatu
bear degi alkargana
bildurrik gabe sartu zurrera
gogor ebsayarengana
bentru dezagun indarrarekin
ezuntha agertzen dana.

Euskaldunaren agintariak
ori entzutearekin
etanzun ziyon:—konforene gera
gu zuben esanarekin:
irureun mutill eskojibubak
emen dauskar nik zerekin
azken batalla nai badezute
onela egin gurekin
buruz burubar etorri zaizte
soldadu onarekin.

Hogei eta sei bai urtez
Jesus bañon lenagotik
etsai gogorrak etorri ziran
gure kontra Erromatik (...)
euskaldunak garailariak
len, oraiñ eta beti

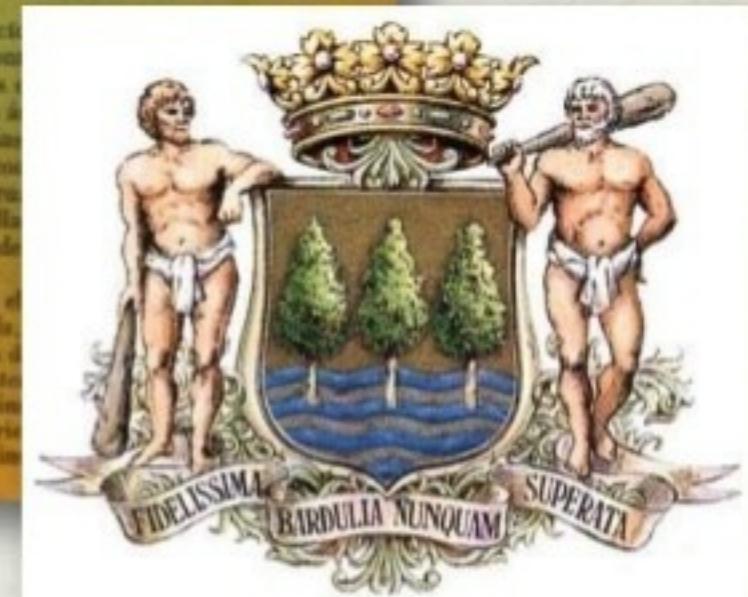
Ordu ta laurden iraun zuben
gauza gutxi gora bera
eta batalla beti bezela
mendi mutillen aldera;
erromatarrak iya guztiyak
erori ziran lurrera (...)

Araquistain (1866): Tradiciones vasco-cántabras

Xenpelar (1932): Bertsolariya, 26. zbkia, 162-163

Gipuzkoako armaría (1466-1513-1979)

3.1. EUSKAL ABERRI IMAGINATUA (III): Sabino Arana Goiri (1866)

- Foruzaleen kondairazko diskurtso mitikoaren birinterpretazioa / euskal abertzalesunaren sorrera
- Erdi Aroko lau batailen birsorkuntza
 - Arrigorriaga IX m.
 - Gordexola, XIV m.
 - Otxandio, XIV m.
 - Mungia, VIII-XV m.
- Ondorioetan: Historia ez-zientifikoa

Arana-Goiri (1892): *Bizkaya por su independencia. Cuatro glorias patrias.*

4. MEMORIA HISTORIKOA. KONTZEPTUAK ARGITZEN

- Memoria kolektiboa: talde baten identitate sentimendua sostengatzen duten bizitako edo jaso eta mitifikaturiko oroitzapen multzoa, adb
- Memoria historikoa, bere iraganaren arrastoa ez galtzeko gizarte talde batek egiten duen ahaleGINA da, talde horrek eraiki duen bere iragan horren irudikapena mantenduz eta datozen belaunaldiei helaraziz, adb.

4.1. MEMORIA-LEKUAK (*lieux de mémoire*)

- Iraganarekin lotura errepresentatu eta gizatalde batentzat talde bezala identifikatzen laguntzen duten esanahi konkretu bat duten sinboloak (P. Nora, 1984)
- Orreaga, Gallarta, Matalas, Axularren Gero, Iruñeko Foruen monumentua...
- Espazioa Denbora Pertsonak

4.2. MEMORI(AR)EN ERABILERAK / AFERAK

- **Globalizazioaren eraginez gizabanakoek erreferentzia puntuak galdu egin dituztenez haien identitatearen (tokian tokikoak edo nazionalak) baieztapen gisa iraganeko heldulekuak bilatzeak eraginda.**
- XX mendeko **gatazka asko** (gerrak, erbesteratzeak, kontzentrazio esparruak, bonba atomikoak, marginatutako kolektiboak...) **oraindik osatu gabe daudelako eta horien interpretazio ezberdinak** eta eztabaidea handiak sortu direlako

5. GERRA ZIBILEKO ETA FRANKISMO-GARAIKO MEMORIA HISTORIKOAREN BERRESKURAPENA

“orrialdea pasa aurretik,
lehendabizi irakurri egin behar da”
(L. Joinet, NBE)

5.1. ZENBAKIEI IZENA JARTZEN (I)

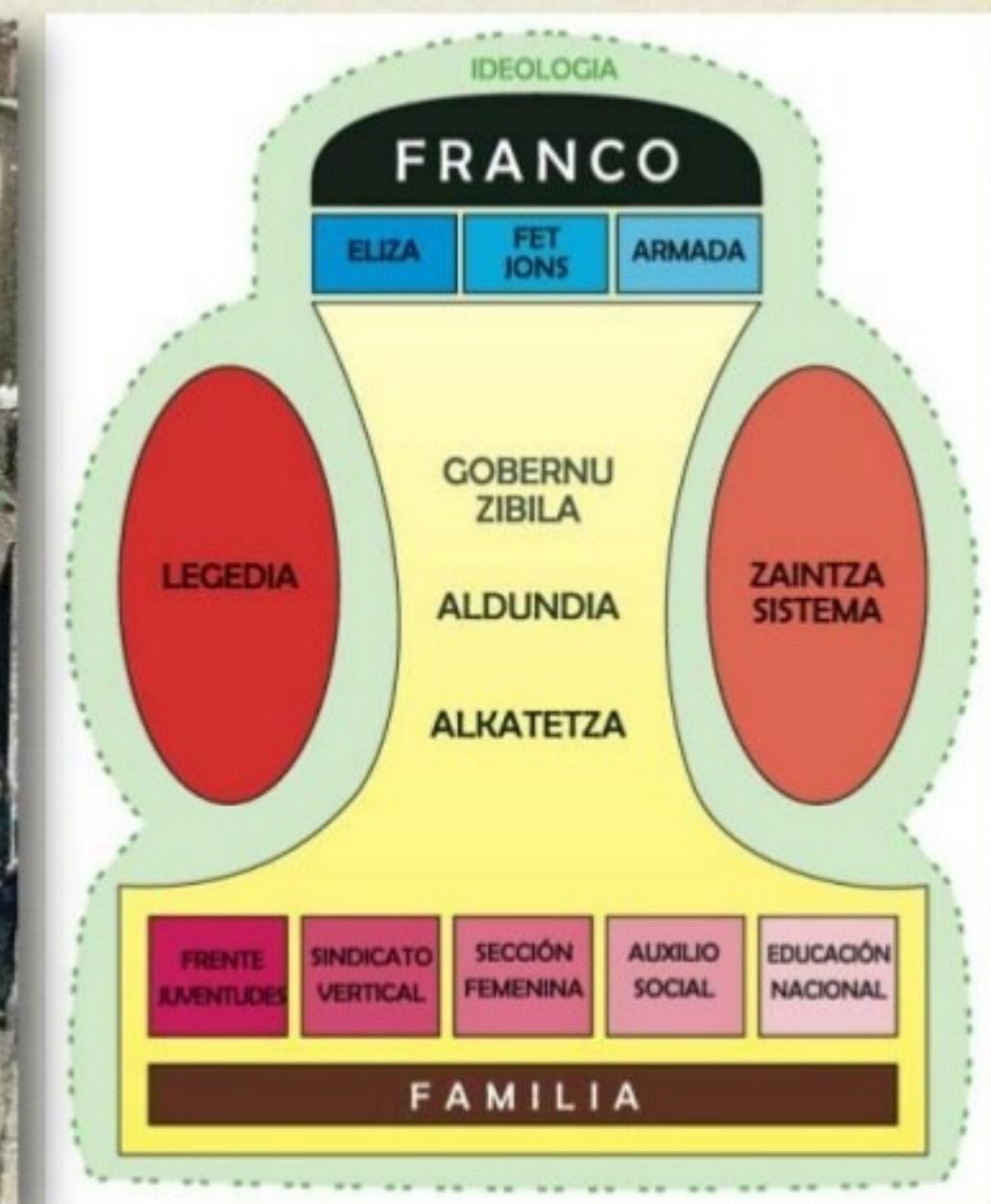

5.1. ZENBAKIEI IZENA JARTZEN (II): Sartagudako Memoriaren parkea

<http://parquedelamemoria.org>

5.2. GIZARTE-ORDENA BERRIA

II Errepublikako izu-gorria / Spainiaren berpizkundea
Garaileen arteko kontsentsua / bestearen deuseztapena

5.3. GARAILEEN MEMORIA-POLITIKA

Espazioa

Denbora

Pertsonak

5.4. BIKTIMEN ESKUBIDEAK (I): egia

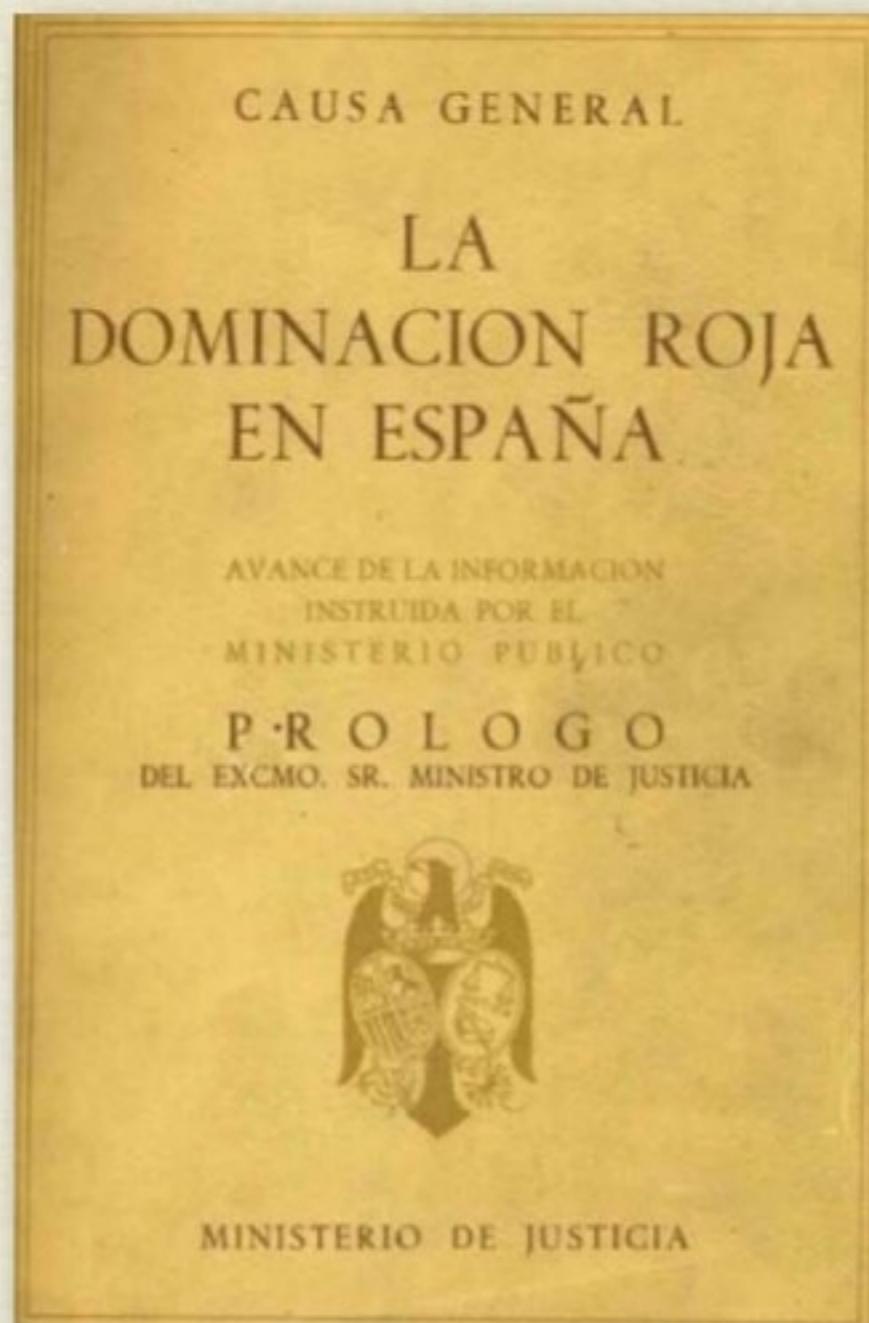

Garaileentzako plan zehatzak

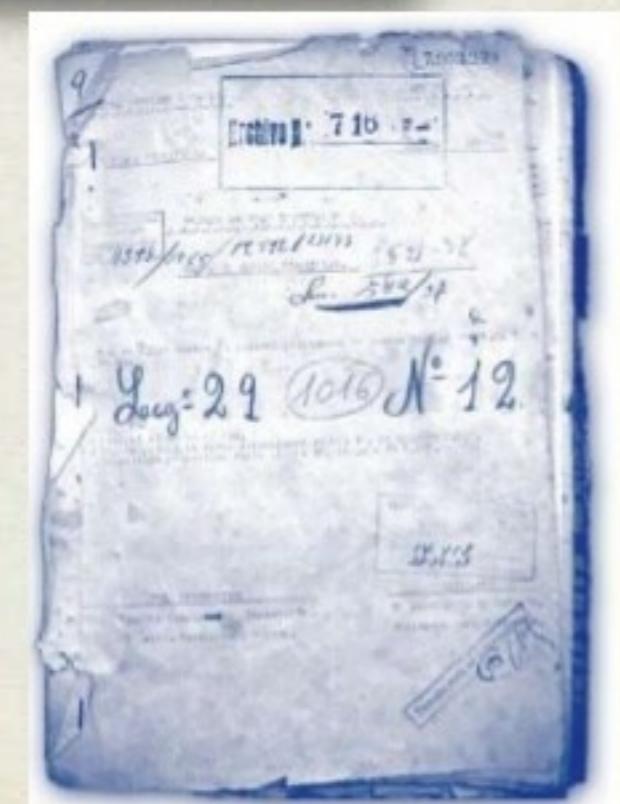
Garaituentzat ahanztura eta ukazioa

5.4. BIKTIMEN ESKUBIDEAK (II): justizia

Garaileentzako plan zehatzak

Arrese Bauduer Bmetario 1957
Gobernado Gobierno Militar
Delito 71 causa
Natural de Tolosa (Guipúzcoa)
Hijo de José Ramón y de Felipa
Edad 67 años
Estado soltero
Profesión Pecho Vaca
Domicilio Ronda 1-5: 7eq. (1. libratina)
Ingresó el 20 de Febrero de 1957
Sale el 17 de Mayo de 1957

Garaituentzat ahanztura eta ukazioa

5.4. BIKTIMEN ESKUBIDEAK (III): erreparazioa

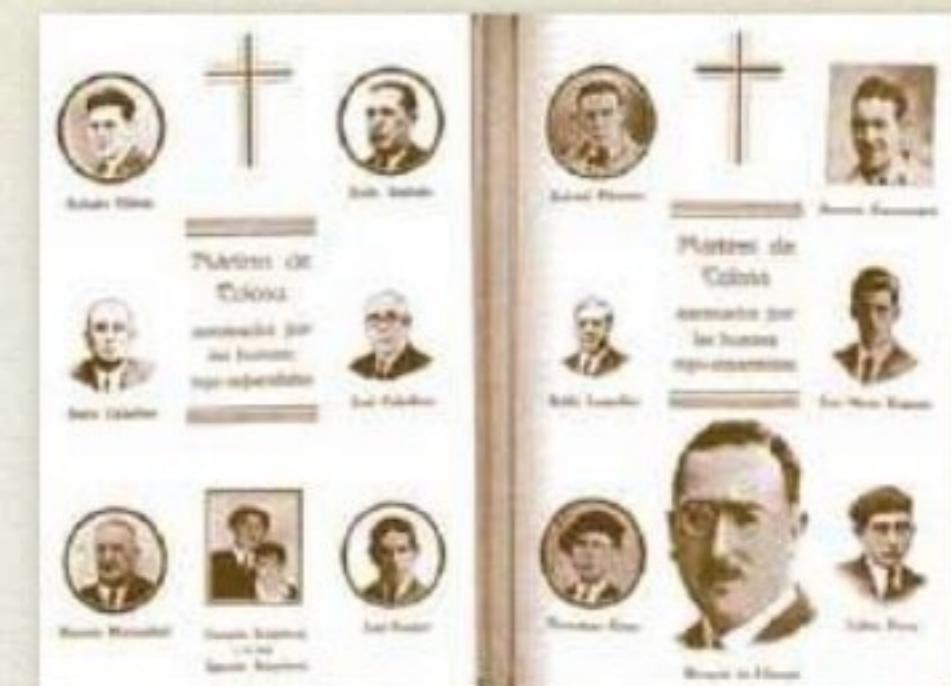
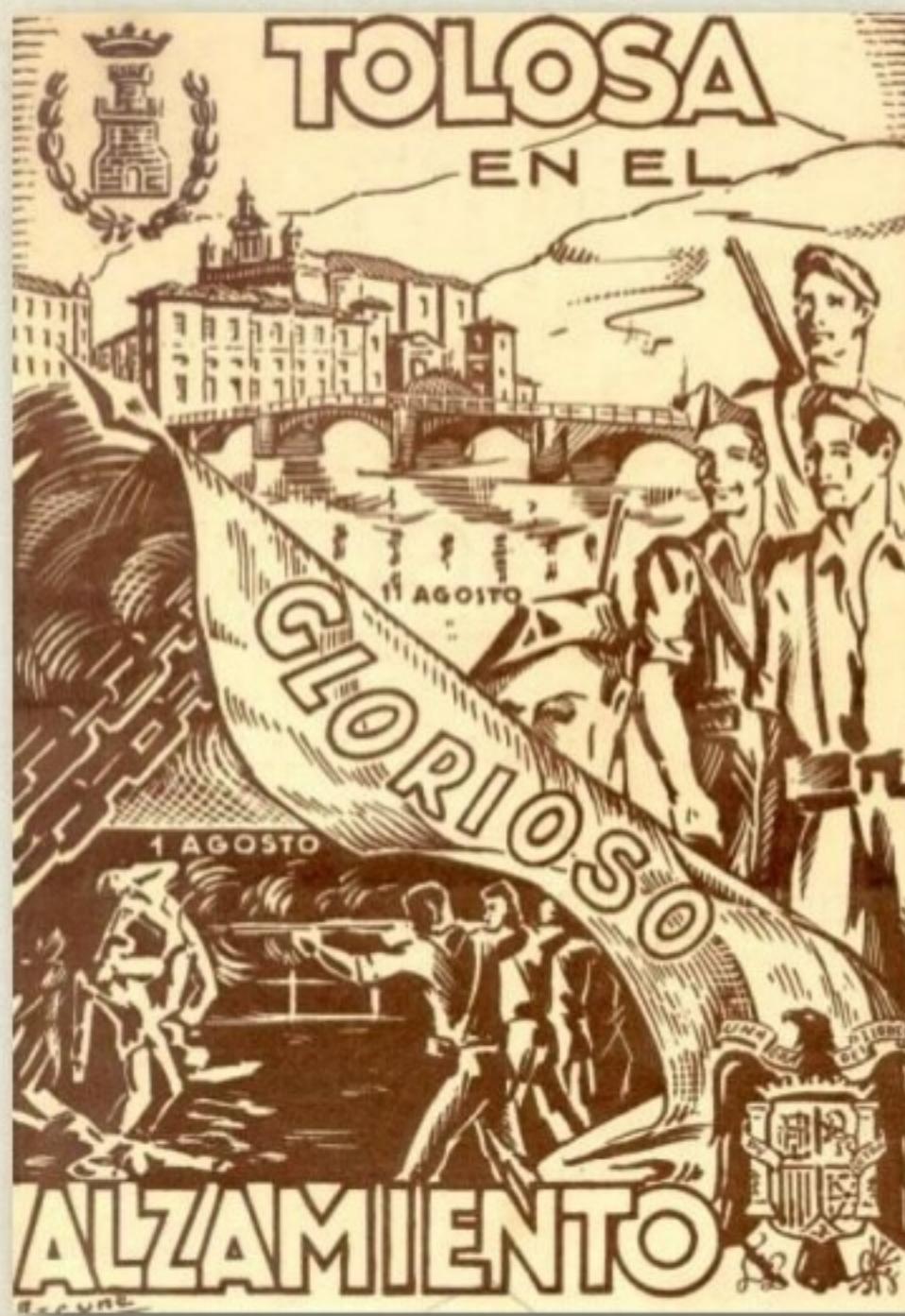

Garaileantzako plan zehatzak

Garaituentzat ahanztura eta ukazioa

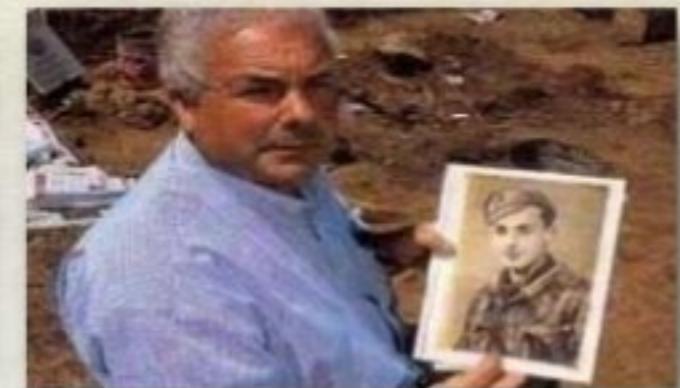
5.5. ERRELATO BAT ETA BAKARRA

5.6. HIRUGARREN BELAUNALDIA

*Bilobak,
oroimen historikoa
berreskuratzen*

“Somos los nietos de los obreros
que nunca pudisteis matar (...)”

“Somos los nietos de los que
perdieron la Guerra Civil”

La Polla Records (1987): No somos nada

6. IDENTITATE NAZIONALEN AFERA: NAFARROAKO ERRESUMAKO GAZTELUAK

6.1. NAFARROAREN KONKISTA 1512-1522-1530

6.2. AMAIURKO MONOLITO (I): 1922

1922.06.27, “Nafarroako independentziaren azken defendatzileen monumentua”ren eraikuntza (S. Espartza)

6.2. AMAIURKO MONOLITOA (I): 1931-1982

1931.07.26
Monumentuaren leherketa

1982.10.02,
berreraikitze-lanak.

6.3. AMAIUR, SINBOLOAREN SORKUNTZA (I): Napar Buru Batzaren “Amayur” aldizkaria 1931-36

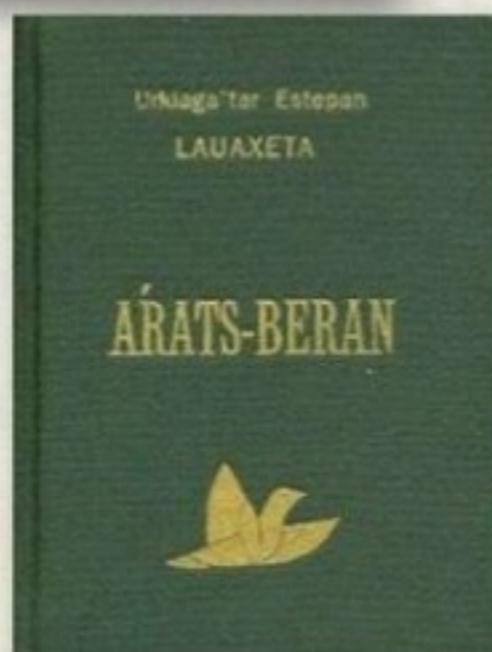

6.3. AMAIUR, SINBOLOAREN SORKUNTZA (II): Lauaxeta eta “Amaiur gaztelu baltza” 1935

Lauaxeta (1935): Amaiur gaztelu baltza, Yakintza, 3. zbk.

Lauaxeta (1935): Amaiur gaztelu baltza, Arrats beran

103

Amaiur gaztelu baltza Amayur, negro castillo

(Y ese castillo de Maya
que el duque me lo tenía).
Aitzole-ter Joaiza Miren-erl, maitas

I

*Amalur gaztelu baltz ori
—berean gudari oro sumin—
zaintzen zaltuen zaldun onak
Naparra-aldez egin date zin.*

*Izkilu goriz zenbat gazte
bildur-bako meditar lerdan.
Eta o'reik, Yatsu jaun o'reik,
Jabier'eko zaldun guren.*

*Ikuñin bat—kate ta lili—
toñe goitian zabal dago.
Bera salduko daun semerik
mendi oneitan exta jalo.*

*Amaiur'ko ate-zain o'rek
zidar-turutaz oiu-egik.
¡Baztan-ibañan zenbat etsai,
añotz-gabe eztago mendirik!*

II

*Esiturik Amaiur dauko
Miranda'ko konde espanyarák.
¡O'reik bai burnizko janzkiak,
tañurezko ezpata-sagarak!*

*Berekin dator, bai berekin,
Lerin'go eto o'ren semea.
Txakur txañak jango al abe,
eri-bako zaldun donegal!*

*Goiko aldetik asten dira,
asten dira subaga-otsez.
Orma-kontretan zenbat zurgu,
eta gezi zoñotzak aírez!*

I

*Negro castillo de Amayur — dos-
cientos soldados todo ardor.— Los
buenos caballeros que te guardan
han hecho su juramento por Nabarra*

*Con rojas armas cuánta juventud,
esbeltos montañeses sin miedo algu-
no. Y esos, esos señores de Yatsu,
los mejores caballeros de Xabier.*

*Una bandera,—cadenas y lises—,
en la torre cimera ondea. Hijo que
la venda, no nació en estas mon-
tañas.*

*Alcalde, buen alcalde de Amayur.
Ilama con tu trompeta de plata,
¡Cuántos enemigos en el valle del
Baztan, ni un solo montículo sin
extranjeros!*

II

*Cercado tiene a Amayur eseconde
español de Miranda. ¡Qué vestidos
de hierro los suyos, qué empuñadu-
ras de oro !*

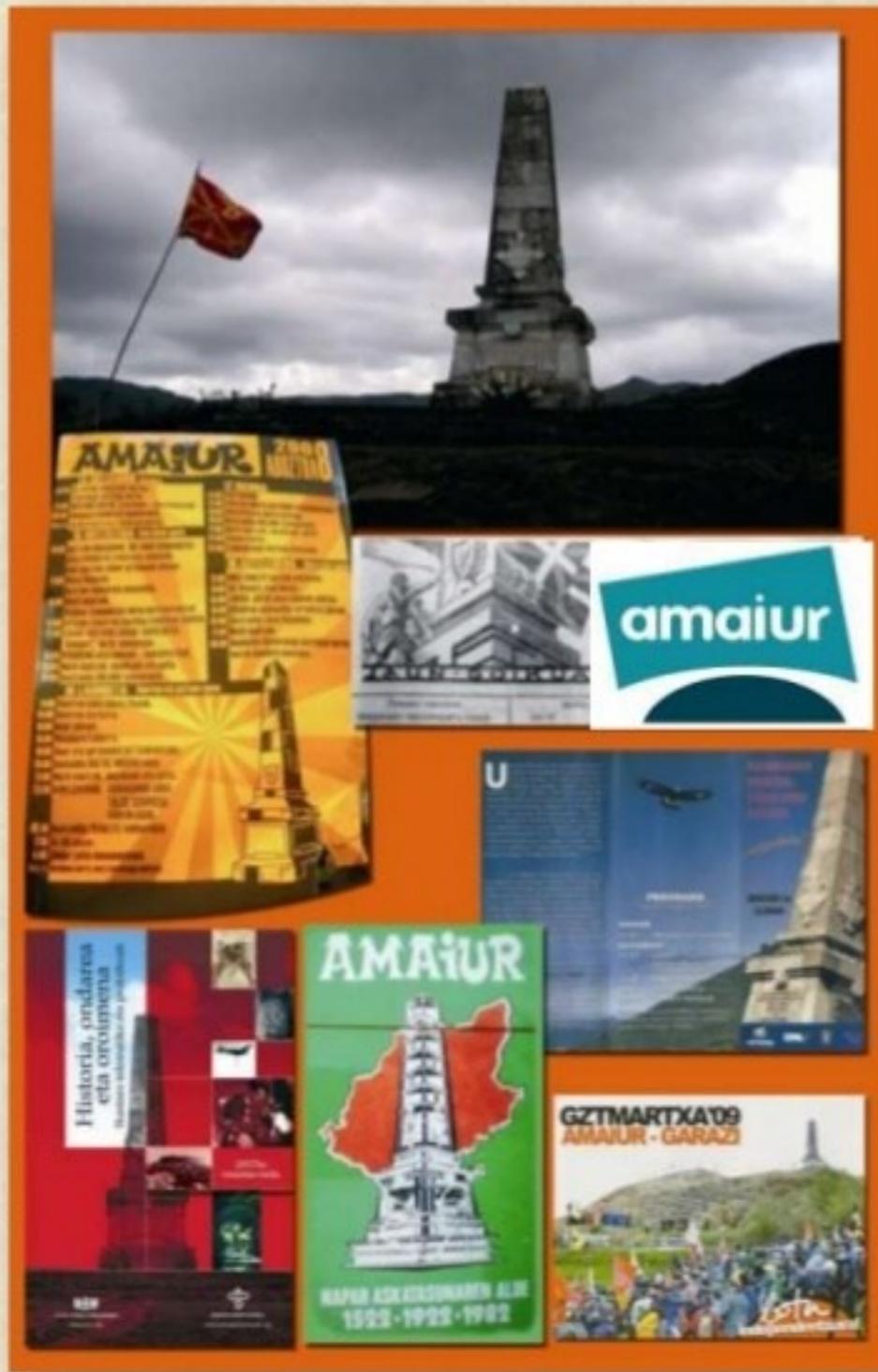
*Con él viene, con él llega el hijo
de ese traidor de Lerin. Matos perros
te coman, perverso caballero sin
patria.*

*Por la parte más alta comienzan,
comienzan con ruido de cañones.
¡Cuántas escaleras junto a los mu-
ros, cuántas afiladas flechas por el
aire van !*

6.3. AMAIUR, SINBOLOAREN SORKUNTZA (III): Euzko Gudarozteko “Amayur” batailoia 1936-1937

6.3. AMAIUR, SINBOLOAREN SORKUNTZA (IV): Ekitaldi politiko, akademiko, sozial eta kulturalak 1978-2012

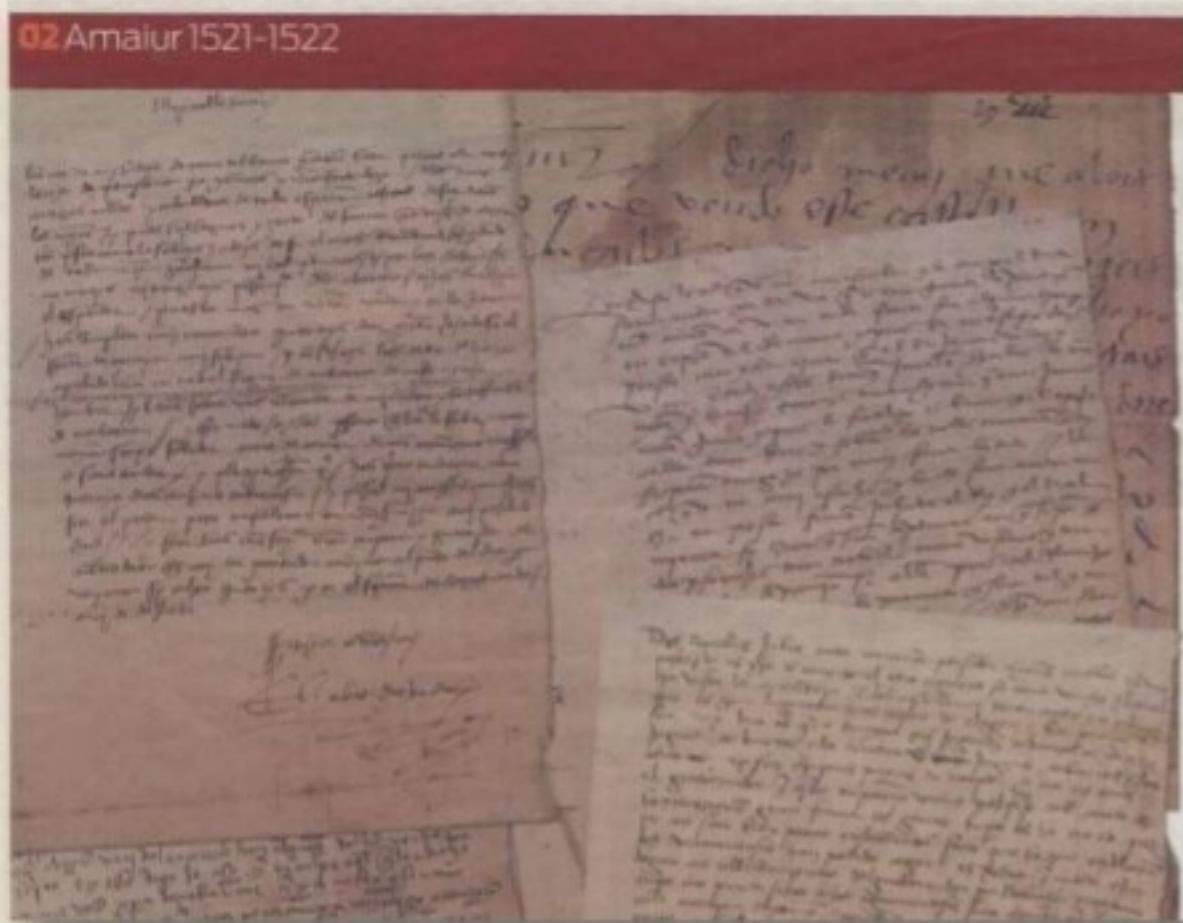

6.4. MEMORIA ETA HISTORIA IKERTUZ (I): Indusketa arkeologikoak, 2006-2012

6.4. MEMORIA ETA HISTORIA IKERTUZ (II): Jatorrizko agirien azterketa, 2006-2012

02 Amalur 1521-1522

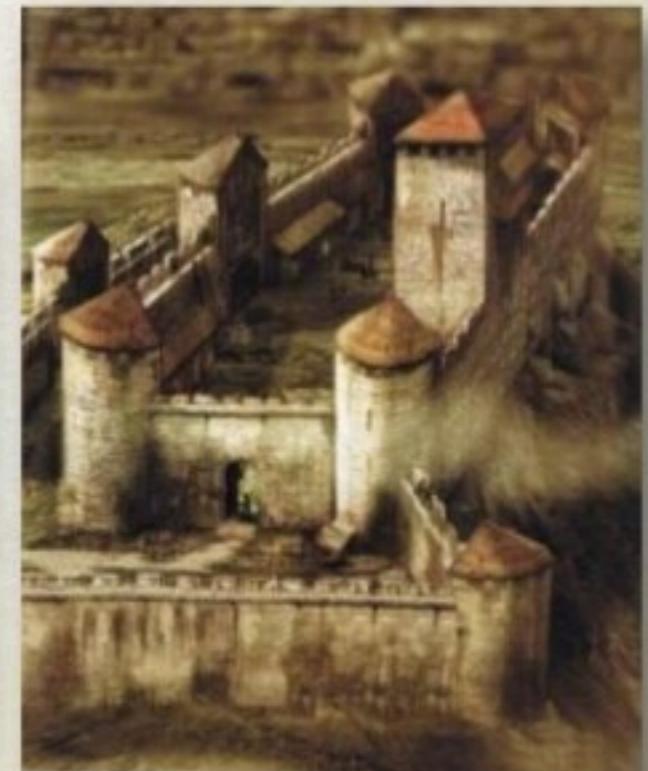
'AZKEN ekitaldiko' gutunak

Nafarroako Erresumako armagizonek Amaiurko gaztelua berreskuratu zutenean elkarri idatzitako gutunak ikertzen ari da Aranzadi; euren kezka eta motibazioak agertzen dira.

6.5. EBIDENTZIA HISTORIKORIK GABEKO ADIERAZPIDEAK (I): Sasi-historialariak

<http://www.youtube.com/watch?v=piaxlo7VB6g>

6.5. EBIDENTZIA HISTORIKOK GABEKO ADIERAZPIDEAK (II):

Erabilera politikoa eta dogmatikoa:
ez iragana ezagutzeko, baizik egungo proiektu bat justifikatzeko

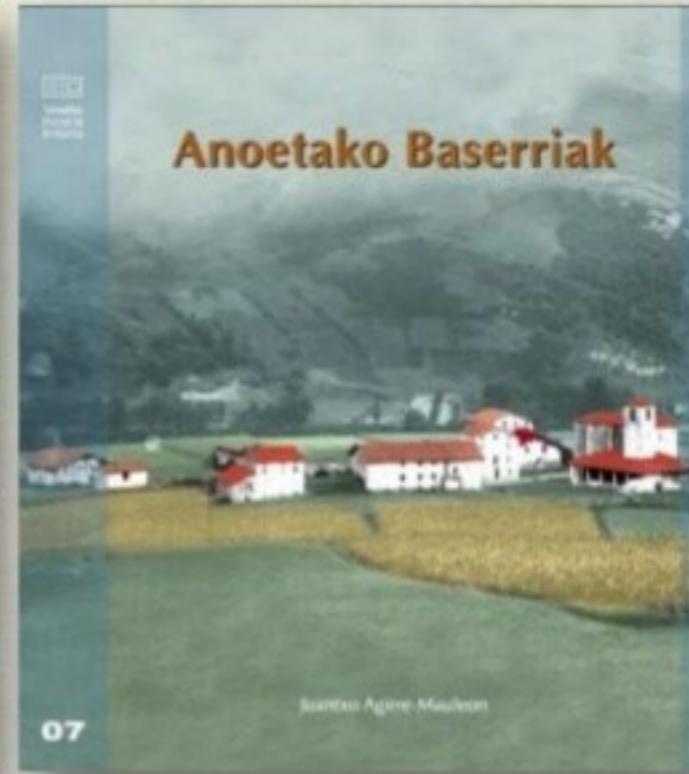

7. IDENTITATE LOKALEN BILAKETA

Tradizioen birasmatzea

7.1. ANOETA BERE IRAGANAREN BILA Ikerkuntza (1999-2012)

7.2. DANTZA-SOKAREN BERRESKURAPENA (I)

Tradizioen berrasmatzea, 2003

7.2. DANTZA-SOKAREN BERRESKURAPENA (II)

Dantza-soka zer den

- Dantza-soka, aurreskua, bordón-dantza, errege-lak, esku-dantza...
- Hainbat dantzaren multzoa: desafioa edo aurrez aurrekoak; axeri dantza, agurra, aurreskuak inprobisatutako zortziko bat, fandagoa, arin-arina eta biribilketa
- Protagonistak: aurreeskularia eta atzeskularia (*aurre-atziak*)

7.2. DANTZA-SOKAREN BERRESKURAPENA (III)

Dantza-sokaren pausoak

7.2. DANTZA-SOKAREN BERRESKURAPENA (III)

Dantza-sokaren pausoak

7.2. DANTZA-SOKAREN BERRESKURAPENA (IV)

Interpretazioak historian zehar

- GOROSABEL (1868): gudarekin harremana / desafioa (ahaide nagusiak)
- IZTUETA (1824): emakumeei agurra / alkateen dantza
- URBELTZ (1988): igarobide erritua

7.2. DANTZA-SOKAREN BERRESKURAPENA (V)

Dantza soka ez-ikasitik ezpata-dantza ikasira

- Modernizazioa , aldaketak
 - Bizimodu komunitariotik → hiritarrera
 - Landa gunetik → hiri ingurunera
 - Nekazaritza-ekonomiatik →
industria ekonomiara
- aldaketa: natur ingurunea / demografia
→ kultura tradizionalak / gizarte antolaketak
/ herri sinesmenek...
- ↓
- Pentsamolde tradizionalak alboratzea
 - Usadio / balore / bizi ardatzak

7.2. DANTZA-SOKAREN BERRESKURAPENA (VI)

Harreman-sare berrien beharra

- Tradizioaren berrasmaketa egunera
• Iraganeko elementuak / orainaldiko aktoreak → jarraikortasun sinbolikoa
- Udalek bulzatu / gizarte eragileen koordinazioa
→ etengabeko berrasmatzea (kontentsua)
- Esentzialismoa Vs. Talde-kohesioa: eta emakumeek, zer diote?

omenduak izatetik omentzaile izatera

7.3. UDAL ARMARRIAREN EGUNERATZEA (2003)

XXI mendeko anoetarren ikurra

7.4. MEMORIA DANTZAN (2008-09) (I)

Herriko memoria historikoa sormen eta harreman-sareen bilgune

7.4. MEMORIA DANTZAN (2008-09) (II)

Herriko memoria historikoa sormen eta harreman-sareen bilgune

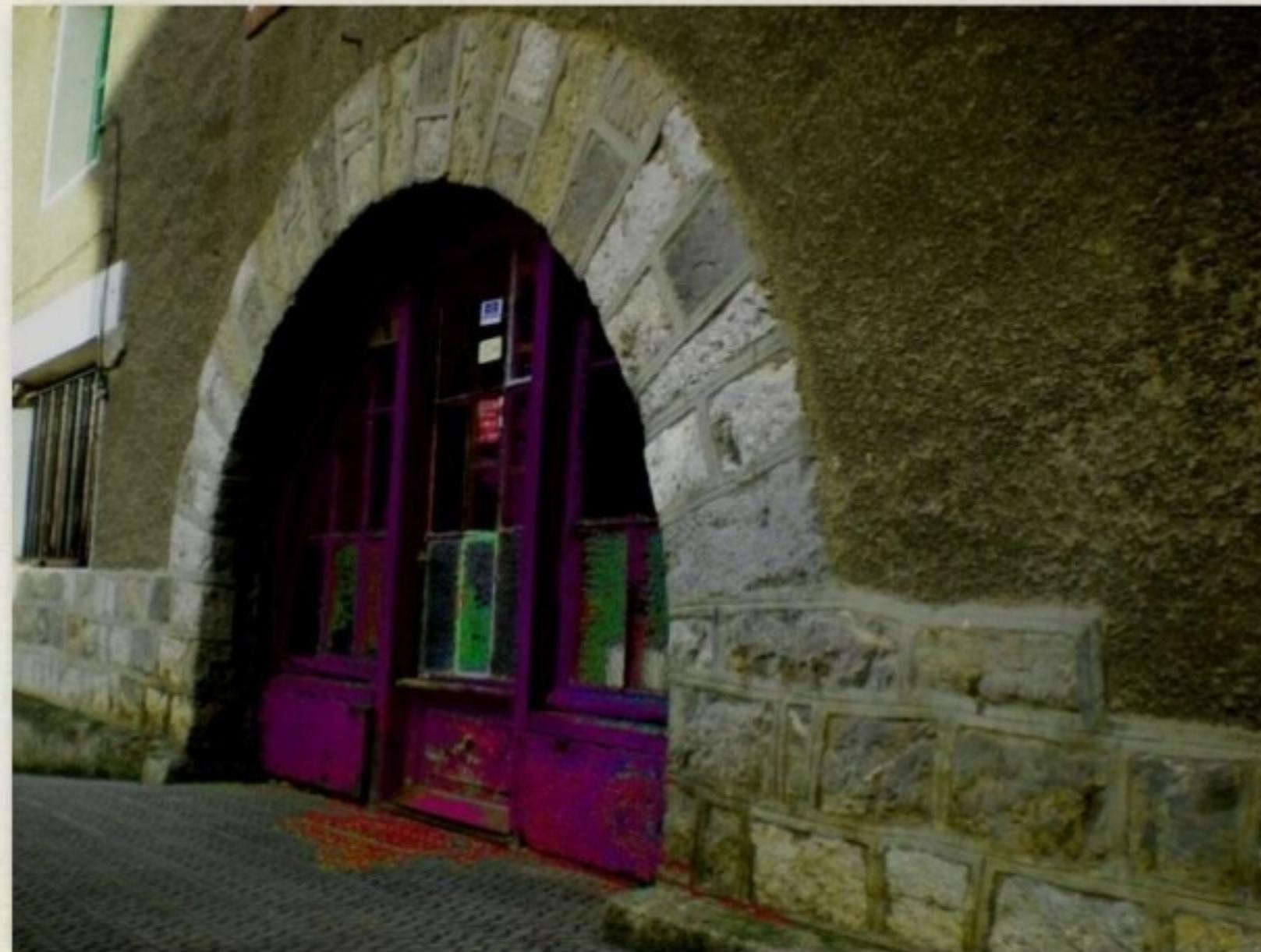
8. ONDORIOAK (I)

- ✖ Memoria historikoa lehena **ulertzeko** eta oraina **interpretatzeko** egokia
- ✖ Komunitate batek bere iraganaren errelatoa nola eraikitzen duen aztertzeak **gizartea ulertzen lagundi**, (tradizioa, memoria, ondarea, balioak, boterea...)
- ✖ Historia “egin” zutenei **hitza eman** eta belaunaldi berri bati **kontatu, harreman** horretan gizarte erresilienteagoa osatzeko (ikuspuntu aniztasuna / ahaztutako kolektiboak...)

8. ONDORIOAK (II)

Tradizioak gizartea errepruzitzeko gizarte mekanismoak: jarraitasuna / etena
Egiazkoa, berezkoa: esentzialismoa / talde kohesioa

8. ONDORIOAK (III)

Memoriaren gehiegizko erabilera?

Desiragarria, orainaldi / etorkizunerako **erabilgarria; taldea kohesioatzeko.**

History is a rear window mirror, you
must always check back
but unless you keep focussed on the
way ahead you're going nowhere

(Belfastko murala)

eskerrrik asko

merrazkin@mondragon.edu